

Сортлар	Суварма саѳы	Торпаѳын тар-ла су тутуму	Мѣхсулдарлыг		Тѣчрѳѣ дѣпиглиѳи	Артым	
			аѳачдан	гек/сент		гек/сент	%
Гырмызыгабыг	2-3	60-65%	8,2	33,1	3,05	—	—
	6-8	80-85%	14,1	56,4	2,92	23,3	70,3
Чѣхраѳы кѳлѣѳшѣ	2-3	60-65%	10,1	40,4	2,08	—	—
	6-8	80-85%	17,6	70,6	3,03	30,2	74,7
Бала Мѳрсѣл	2-3	60-65%	9,5	38,2	2,75	—	—
	6-8	80-85%	16,9	67,6	3,20	21,4	56,0

Суварманын нар меѳвѣлѣринин кеѳѳиѳѳѣтлѣринѣ тѣсир 2-чи чѣдвѣл

Сувармаларын саѳы	Торпаѳын торла сутутуму, %-лѣ	Гырмызыгабыг			Чѣхраѳы кѳлѣѳшѣ			Бала Мѳрсѣл		
		хундѳрлѳ-ѳѳ, см	ени, см	чѣки, гр-ла	хундѳрлѳ-ѳѳ, см	ени, см	чѣки, гр-ла	хундѳрлѳ-ѳѳ, см	ени, см	чѣки, гр-ла
2-3	60-65%	5,5	7,5	190-200	6,5	7,5	250-260	7,0	7,5	250-260
6-8	80-85%	7,5	8,0	230-250	8,5	9,0	280-300	9,5	9,5	290-310

Чѣдвѣлдѣн кѣрѳндѳѳ кими чох су-варылан (6-8) колларын азсуварылан (2-3) коллара нисбѣтѣн мѣхсулдарлыгы хѣр ѳч сортда ѳѳксѣк олур. Белѣ ки, гектардан артым: Гырмызыгабыг сор-тунда 23,3 сент (70,3%), Чѣхраѳы кѳлѣѳшѣ с. 30,2 с. (74,7%), Бала Мѳрсѣл с. 21,4 с. (56,0%) АДКТ Академиѳасы-нын Говлар-Сары тѣчрѳѣ баѳларында Гырмызыгабыг сортунда да ѣлавѣ су-варма гесабына гектардан мѣхсулдар-лыг 30% артымшдыр.

Сортлар ѳзрѣ апарылан (хѣр вари-антдан 30 меѳвѣнин) меѳвѣ ѣлчѳ вѣ чѣ-кисинин нѣтичѣлѣри 2-чи чѣдвѣлдѣ

кѣстѣрилир. Чѣдвѣлдѣн кѣрѳнѳр ки, хѣр 3 сортун чохсуварылан колларын меѳвѣлѣри хѣчмдѣ ири, чѣкидѣ исѣ аѳыр олмушдур. Апарылан биокимѳѣви анализлѣр кѣстѣрир ки, ѣлавѣ суварма гесабына ѳѳксѣлмиш мѣхсулдарлыг меѳ-вѣлѣрин кеѳѳиѳѳѣтинѣ мѣнѳи тѣсир кѣстѣрмир. Ѵксинѣ, меѳвѣ тѣркибиндѣ олан “С” витамини, гуру маддѣлѣр, ѳмуми шѣкѣр вѣ с. ѳѳксѣк олур.

Паѳызда, аѳачларын ѳарпаглар тѣкѳ-лѣндѣн сонра апарылан паѳыз доѳдурма суварманын бѣѳѳк ѣхѣмиѳѳѣти вар, бу суварманы 1000 м³ нормасы илѣ апар-маг мѣслѣхѣт кѣрѳѳѳк.

УОТ 634.11: 631.811:631.5

МЕѳВѣ БИТКИЛѣРИНИН МѳХТѣЛИФ ЧАЛАГАЛТЫЛАРЫ Вѣ ЧАЛАГАЛТЫ-СОРТ КОМБИНАСИѳАЛАРЫ ѳЧѳН БАѳЛАРЫН ДАѳА СѢМѢРѣЛИ ѴКИН СХЕМИ

Т. Ч. КѢРИМОВ, кѣнд тѣсѣррѳѳаты ѣмлѣри намизѣди

Азѣрбаѳчан Баѳчылыг вѣ Субтропик Биткилѣр ѳзрѣ Елм-Истѣхсалат Бирлиѳи

Мѣвѣ аѳачларынын бѣѳѳ-мѣси, инкишаѳы вѣ мѣхсул вермѣси ѳчѳн ѳѳ-рылмыш ѣкин схеминдѣн асылылыгы дѳнѳянын бир сыра алимлѣри тѣрѣфин-дѣн мѳѳѳѳѳ ѣдилмишдир. Меѳвѣ аѳачла-рынын ѣкин схеминдѣн асылылыгынын илк нѣзѣри ѣсаслары кѣчѣн ѣсрин та-нынмыш алимлѣриндѣн В. И. Ѵделш-теѳнѣ мѣхсусдур. Молдава республика-

сы шѣраитиндѣ М. М. Адаскалитсиѳ (1981), Краснодар вилаѳѣтиндѣ В. Н. Попов (1990), Полша Республикасы шѣраитиндѣ Мика А. (1987) вѣ башга-лары баѳчылыгда ѣкин схеминин мѳхѳм чѣхѣтлѣрини геѳд ѣтмишлѣр.

Азѣрбаѳчанын даѳѣтѣѳи зонасы олан Губа раѳону шѣраитиндѣ алма сортлары-на сѣмѣрѣли ѣкин схемини мѳѳѳѳѳлѣш-дирмѣк мѣгсѣдилѣ 1987-1995-чи иллѣрдѣ

тэдгигат иши апарылмышдыр. 5х5, 6х4 вә 6х5 м әкин схемләриндә М 4 вә мешә чыр алмасы чалагалтылары үзәриндә 3 сорт: Вагнер Призовоје, Старкримсон вә Голден Делишес алма сортлары әкилмишдир. Ағачларын чөтринә әсасән, сәрбәст бөјүжөн палмет чөтир формасы верилмишдир. Тәчрүбә саһәсинин торпағы ачыг шабалыды олуб, механики тәркибинә көрә килличәлидир. Бағ суварылыр вә чәркәараларынын торпағы гара һерик алтында сахланылыр.

Тәдгигатларла әкин схеминин торпаг нәмлијинә, феноложи мәрһәләләрин кедишинә, ағачларын һүндүрлүжүнә, ағач штабынын бөјүмәсинә, бириллик зоғларын инкишафына, јарпаг сәтһинин бөјүмәсинә, ағачларын мәһсулдарлығына тә’сири өјрәнилмишдир.

Чәркәдә биткиләрин сыхлашдырылмасы чәркә арасына доғру кенишләнмәјә тә’сир едир. Белә ки, әкин схеми 5х5 м олдуғда бешинчи илдә М 4 векетатив чалагалтысы үзәриндә олан сортларда чөтир биткиарасы мәсафәдә 1,0-1,2 м, 6х4 м олдуғда 1,2-1,5 м, 6х5 м әкин схеминдә исә 1,3-1,6 м-дәк артыр. Мешә чыр алмасы чалагалтысында исә әкин схеми 5х5 м олдуғда

бешинчи илдә чөтир биткиарасы мәсафәдә 1,2-1,3 м, 6х4 м олдуғда 1,4-1,6 м, 6х5 олдуғда исә 1,5-1,7 м-дәк артыр. Бу артым ағач 10 јашына чатанадәк һәр ики чалагалты үзәриндәки сортларда вә тәтбиг олунан әкин схемләриндә даһа сүр’әтлә кедир (1-чи чәдвәл).

Тәдгигатын нәтичәләриндән ајдын олур ки, чәркәарасы мәсафә чох (6х5 м) олдуғда 10 јашлы ағачларда чәркәарасынын 41,5-62,1%-и, сыхлашдығда исә (5х5 м) 62-81%-и будагла өртүлүр.

Орта бөјлү, кичик һәчмли алма сортларындан (Вагнер Призовоје, Голден Делишес, Старкримсон вә с.) ағачларда чәркәарасы мәсафәнин анчаг 75%-ә гәдәри, биткиарасы мәсафәдә исә әсасән 80%-дән чоһу будагла өртүлүр. Бунунла белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, алма биткиси үчүн әкин схемини сечәркән сортун биоложи хүсусијјәтини вә бечәрилмә шәраитини нәзәрә алмаг лазымдыр. Губа рајонунда суварылан саһәләрдә алма ағачлары (хүсусилә 5-10 јашында) күчлү бөј верир. Чәркә арасыны 6 м вә даһа чох, битки арасыны исә 4-5 м көтүрдүкдә ағачларын бөјү вә инкишафы тә’мин олунур.

Алма ағачларынын һүндүрлүжүнә вә чөтирин енинә әкин схеминин тә’сири 1-чи чәдвәл

Әкин схеми м-лә	I Һалда ағачларын саҗы, әдәдлә	Ағачларын һүндүрлүҗү		Чәтирин ени, м-лә			
		5 илдә орта м-лә	10 илдә орта м-лә	Биткиарасы истигамәтдә		чәркәарасы истигамәтдә	
				5 илдә орта м-лә	10 илдә орта м-лә	5 илдә орта м-лә	10 илдә орта м-лә
М 4 чалагалтыда Вагнер Призовоҗе							
5x5	400	2,1	3,0	1,2	2,0	1,3	2,0
6x4	416	2,3	3,2	1,2	2,0	1,9	2,3
6x5	333	2,3	3,6	1,3	2,5	2,0	2,5
Старкримсон							
5x5	400	2,0	3,0	1,0	2,0	1,3	2,4
6x4	416	2,2	3,1	1,3	2,2	2,4	2,8
6x5	333	2,0	3,5	1,3	2,4	2,3	2,5
Голден Делишес							
5x5	400	2,2	3,1	1,2	2,1	1,5	2,5
6x4	416	2,5	3,0	1,5	2,3	2,6	2,8
6x5	333	2,5	3,4	1,6	2,5	2,5	2,8
Мешә чыр алмасы чалагалтысында Вагнер Призовоҗе							
5x5	400	2,3	4,0	1,3	2,1	1,4	2,5
6x4	416	2,5	4,0	1,4	2,0	2,6	3,4
6x5	333	2,4	4,5	1,5	2,5	2,8	3,6
Старкримсон							
5x5	400	2,1	4,2	1,2	2,3	1,5	2,8
6x4	416	2,5	4,1	1,5	2,5	2,8	3,2
6x5	333	2,5	4,3	1,5	2,7	2,7	3,3
Голден Делишес							
5x5	400	2,6	4,1	1,3	2,0	2,0	3,0
6x4	416	2,5	4,6	1,6	2,5	2,5	3,2
6x5	333	2,5	4,8	1,7	2,3	2,8	3,6

Әкин схеми ағачларын штабмынын бөјүмәсинә, бириллик зогларын узунлуғуна вә жарпағын сәтһинә тә’сир едир (2-чи чәдвәл). Әкин схеми 5х5 м олдуҗда, М 4 чалагалтыда көвдә штабмынын даирә өлчүсү сортлардан асылы олараг 12,4-13,3-13,8 см, 6х4 м олдуҗда 13,4-14,1-14,0 см вә 6х5 метрдә исә 13,6-14,2-14,5 см олмушдур. Мешә чыр алмасы чалагалтысында исә әкин схеми-нә вә сортлара мувафиг сурәтдә штабмын даирә өлчүләри 15,6-15,5-17,2 см, 16,6-16,8-17,4 см вә 17,6-17,4-18,6 см тәшкил едир.

Чәдвәлдән көрүндүҗү кими М 4 чалагалтыда 6х5 әкин схеминдә Голден Делишес сортунда штабмын даирә өлчүсү (14,5 см) диқәр сортлара вә әкин схемләринә нисбәтән үстүнлүк тәшкил едир. Һәмин үстүнлүк мешә чыр алмасы чалагалтысында 6х5 м әкин схеминдә дә өзүнү көстәрир. Белә нәтичәҗә кәлмәк олар ки, штаб даирәсинин бөјүмәсинә әкин схеминин тә’сири күчлүдүр.

Әкин схеминин бириллик зогларын инкишафына тә’сирини өјрәнмәклә мә’лум олмушдур ки, әкин схеми артыгча, јә’ни чәркә илә чәркәарасы вә битки илә биткиләрарасы мәсафә кенишләндиқчә бириллик зогларын узунлуғу да артыр. Бу артым 5х5 м, 6х4 вә 6х5 м әкин схемләри әсасында М 4 чалагалтыда Вагнер Призовоје сортунда 19,4-28,0-30,0 см, Старкримсон сор-

тунда 24,0-30,3-32,4 см вә Голден Делишес сортунда 23,4-30,0-34,4 см олмагла, мешә чыр алмасы чалагалтысында әкин схемләринә вә сортлара мувафиг сурәтдә 27,0-31,0-36,2 см, 31,8-35,4-38,8 см вә 31,0-35,1-37,5 см тәшкил едир.

Бириллик зогларын инкишафына һәр ики чалагалтыда 6х5 м әкин схеминин мүсбәт тә’сири ашқар едилмишдир. Әкин схеминин жарпаг сәтһинә дә тә’сири вардыр. Әкин схеми женишләндиқчә жарпағын сәтһи дә артыр. Ән кичиқ жарпаг сәтһи 5х5 м әкин схеминдә, ән бөјүк жарпаг сәтһи исә 6х5 м әкин схеминдә гејдә алынмышдыр.

Әкин схеминин жарпаг сәтһинин бөјүмәсинә тә’сирини өјрәнмәклә сүбүт едилмишдир ки, жарпаг сәтһинин бөјүмәси М 4 вә мешә чыр алмасы чалагалтыларында 6х5 м әкин схеминдә јүксәқдир.

Мејвә ағачларынын мәһсулдарлығы онларын әкин схеминдән вә чалагалтынын бој күчүндән асылыдыр. 3-чү чәдвәлдән көрүндүҗү кими, әкин схеминә көрә ағачларын мәһсулдарлығы дәјишир. М 4 чалагалтыда 5х5 м әкин схеминдә ән ашағы мәһсул Вагнер Призовоје сортунда 24,8 сент/һек., 6х4 м әкин схеминдә 27,0 сент, һек., 6х5 м әкин схеминдә исә 18,7 сент/һа; ән јүксәқ мәһсул исә һәмин чалагалтыда вә һәр үч әкин схеминдә Голден Делишес сортунда 30,2-29,7-22,3 сент/һек. гејдә алынмышдыр.

2-чи чәдвәл

Әкин схеминдә ағачларын бој вә инкишафына тә’сири
(5 илдә орта һесабла)

Әкин схеми, м.	ВАГНЕР ПРИЗОВОЈЕ			СТАРКРИМСОН			ГОЛДЕН ДЕЛИШЕС		
	Штабмын дай- раси, см.	бир зогун узун- луғу, см.	јарпағын сәт- һи, см²	Штабмын дай- раси, см.	бир зогун узун- луғу, см.	јарпағын сәт- һи, см²	Штабмын дай- раси, см.	бир зогун узун- луғу, см.	јарпағын сәт- һи, см²
<u>М 4 чалагалтыда</u>									
5х5	12,4	19,4	24,6	13,3	24,0	28,6	13,8	23,4	29,5
6х4	13,4	28,0	25,8	14,1	30,3	32,4	14,0	30,0	35,4
6х5	13,6	30,0	27,0	14,2	32,4	33,6	14,5	34,4	36,5
<u>Мешә чыр алмасы чалагалтысында</u>									
5х5	15,6	27,0	26,2	15,5	31,8	34,8	17,2	31,0	33,0
6х4	16,6	31,0	26,6	16,8	35,4	35,5	17,4	35,1	36,3
6х5	17,8	36,2	29,0	17,4	38,8	37,6	18,6	37,5	37,3

Әкин схеминин алма сортларынын мөһсулдарлыгына тә'сири

Әкин схеми м-лө	Сорт	1 гектарда ағачларын сажы, өдөдлө	5 илдө һәр гектардан, сентнерлө
<u>М 4 векетатив чалагалтысында</u>			
5x5	Вагнер Призовоје	400	24,8
	Старкримсон	400	26,3
	Голден Делишес	400	30,2
6x4	Вагнер Призовоје	416	27,0
	Старкримсон	416	27,2
	Голден Делишес	416	29,7
6x5	Вагнер Призовоје	333	18,7
	Старкримсон	333	20,9
	Голден Делишес	333	22,3
<u>Мешө чыр алмасы чалагалтысында</u>			
5x5	Вагнер Призовоје	400	32,0
	Старкримсон	400	64,0
	Голден Делишес	400	54,1
6x4	Вагнер Призовоје	416	39,5
	Старкримсон	416	33,2
	Голден Делишес	416	37,4
6x5	Вагнер Призовоје	333	23,1
	Старкримсон	333	26,6
	Голден Делишес	333	61,6

Үмүми мөһсул һөчминдө 6x4 м әкин схеми үстүнлүк тәшкил едир. Мешө чыр алмасы чалагалтысында исә әкин схемләриндөн асылы олараг мөһсулдарлыг Вагнер Призовоје сортунда 23,1-39,5; Старкримсон сортунда 26,6-64,0; Голден Делишес сортунда 37,4-61,6 сент/гек. арасында дәјишир. Мешө чыр алмасы чалагалтысында үмүми мөһсул һесабы илә 5x5 м әкин схеми үстүндүр.

Мөһсулдарлыг көстәричиләриндөн мө'лум олур ки, мешө чыр алмасы чалагалтысында әкин схемләриндөн асылы олараг мөһсулдарлыг М 4 чалагалтындакындан даһа чоһдур. Илк илләр-

дө мөһсулдарлыға чалагалты әкин схеминә нисбәтән чоһ тә'сир едир.

НӘТИЧӘ

Алма биткиси үчүн әкин схемини өјрәнәрәк, ашағыдакы үмүми нәтичәјө кәлирик ки, М 4 чалагалтыда Голден Делишес вә Вагнер Призовоје сортлары үчүн 6x4 м, Старкримсон үчүн 5x5 м әкин схеми; Мешө чыр алмасы чалагалтысында исә Голден Делишес вә Вагнер Призовоје сортлары үчүн 6x5, һөмин чалагалтында Старкримсон алма сорту үчүн 6x4 ән јахшы әкин схеми сајыла биләр.

ЈУКСӘК ТЕХНОЛОЖИ ХАССӘЛӘРӘ ВӘ МӘҢСУДАРЛЫҒА МАЛИК ЈЕНИ МАЈАК-3 ВӘ МАЈАК-4 ТУТ ИПӘКГУРДУ ЧИНСЛӘРИ

Б. Ы. АББАСОВ,

кәнд тәсәррүфаты елмләри һәмизәди

Азәрбајҗан Елми Тәдгигат Ипәкчилик Институту

Республикамызда ипәкчи селексиячылар тәрәфиндән бир сыра јүксәк мөһсулдар тут ипәкгурду чинсләри јарадылмышдыр. Лакин бу чинсләрин барамаларынын технологи хассәләри ипәк сәнаје-

синин тәләбатыны там өдәмир. Одур ки, гаршымыза барамалары јүксәк технологи хассәләрә малик олан јени тут ипәкгурду чинсләри јаратмаг вәзифәсини гөјдүг.